

Світлана БОРОДИЦА

© 2002

ПЕРША МОНОГРАФІЯ ПРО ЛЕВКА БОРОВИКОВСЬКОГО

(Ткачук М.П. Поетика балад Левка Боровиковського. Передмова Р.Гром'яка. — Тернопіль: Збруч, 2001. — 146 с.)

Сучасна наука про літературу вирізняється значною увагою до проблем поетики романтизму, що засвідчують праці Тетяни Бовсунівської, Д.Наливайка, Є.Нахліка, П.Хропка, М.Яценка та ін. У них зібрано багатий фактичний матеріал, що висвітлює формування світоглядно-естетичних концепцій українських романтиків, з'ясовується жанровий репертуар, стилетворчі компоненти їх художнього світу. Незважаючи на певні здобутки у вивченні культурного процесу XIX століття, в результаті яких сформувався новий погляд на романтизм як оригінальну філософсько-культурну модель літературного розвитку, у дослідженні романтизму є ряд невіршених проблем, які вимагають глибоких узагальнень. Постає необхідність їх підсумування та обґрунтування романтизму як самодостатньої естетичної системи в єдності тематичного, образного, композиційного, жанрового рівнів.

Актуалізуються питання жанрової специфіки поезії першої половини XIX ст., оскільки цей аспект донедавна в українському літературознавстві розглядався принагідно. Романтична поезія, за словами Дмитра Чижевського, “наближається до ідеалу літератури “повної”, тобто такої, що хоче задовільнити духовні потреби всіх суспільних груп”. Її розвиток позначений “свідомим плеканням різноманітних літературних гатунків”, жанровою гнучкістю і переосмисленням поетичних канонів. 20 — 40-і рр. XIX ст. стали періодом художніх відкриттів, зокрема в галузі жанру. Митці пильно вдивлялися у народне життя, гостро відчували і намагалися відтворити складний зв'язок часів. Ускладнювалося художнє осмислення буття. Сонет, романс, медитація, елегія, пісня, вірш-пейзаж і вірш-послання демонстрували новаторство в пошуках глибшого й ширшого зображення дійсності та особистості у порівнянні з естетикою класицизму. У жанровому репертуарі романтизму особливе місце займає балада, яка домінує у творчості українських романтиків доби.

Недостатня з'ясованість деяких теоретичних аспектів та творчих принципів, які визначають естетичні відкриття романтиків, задовільний стан дослідження жанрової природи романтичної поезії диктує настійну потребу в науково-критичній оцінці складної парадигми розвитку романтизму в дискурсивній практиці, розкритті всіх граней “естетичної революції”, яку здійснювали митці романтичного світосприймання. Один із можливих шляхів розв'язання вище окреслених проблем запропонував М.П.Ткачук у ґрунтовній праці “Поетика балад Левка Боровиковського” — “Колумба української романтичної лірики”, як його називали сучасники.

Монографія Миколи Ткачука — фундаментальна історико-теоретична праця, яка пропонує нове висвітлення проблем романтизму. Дослідник, спираючись на здобутки західноєвропейських літературознавців та національну традицію, по-новому

інтерпретує символіку та смислове поле романтичного тексту, осмислює жанрову специфіку ліричного простору Левка Боровиковського в контексті філософсько-естетичних систем його доби. Автор праці рішуче відмовився від стереотипів, що побутували в радянському літературознавстві, яке применшувало романтизм, всіляко вип'ячуючи реалізм. У центрі обсервацій М.Ткачука — дискурс українського романтизму, що у своє силове поле включає ряд концептів: національна самобутність, відродження, філософізм, європеїзм, інтелектуалізм, індивідуалізм. Широкий контекст монографії (хоча дослідник інколи непомірно захоплюється цим контекстом), переконливе висвітлення цих та інших концептів, дискурсивної практики українських романтиків і Левка Боровиковського зокрема, є новим у сучасній науці про літературу, вигідно вирізняє цю працю з-поміж інших.

Цікавими й аргументованими є міркування М.Ткачука про самобутній характер романтизму, прероманізму у європейському та українському письменстві. У новаторстві європейського романтизму він окреслює тенденції та ознаки, які протистоять класицизму і водночас тяжіють до готизму, барокової поетики. Важливо, що автор простежує ускладнені, глибоко закорінені, завуальовані зв'язки тогочасного історико-культурного процесу кінця XVIII — поч. XIX ст., які знаходять вияв у феномені прероманізму. З'ясовуючи генезу й еволюцію романтизму у світовому літературному дискурсі, дослідник обґрунтовує джерела українського романтизму, встановлює типологічні збіги й подібності у їх розвитку. На основі таких зіставлень він переконливо доводить самобутність естетичних шукань і філософських теорій романтизму українських митців слова, наголошуючи на його здатності “сам із себе утворити універсальний світ”. У результаті всебічного аналізу фундаментальних засад романтичної концепції світобачення і світорозуміння змінюється підхід до її трактування: романтизм є не просто літературним напрямом чи культурним явищем, не набором стильових чи жанрових принципів, а оригінальною мистецькою філософією, філософсько-художньою моделлю зображення світу й людини.

М.Ткачук відкриває нову сторінку у дослідженні закономірностей розвитку жанру балади у XII — XIX ст. Він простежує генезу розвитку народної і літературної балад у французькому, німецькому, англійському, польському, російському письменстві, в кожному виділяючи її специфічні жанрові ознаки. Сприйняття й розвиток традицій — одне із свідчень формування цілісної концепції жанру української балади. Аналізуючи її обов'язкові структурні компоненти, визначені О.Деєм, С.Мишаничем, літературознавець робить важливі уточнення щодо жанрової матриці балади: сюжетність, що змальовує фатальність долі людини, епічність, ліричність оповіді, фрагментарність композиції і динамізм сюжету, елементи контрастів і драматичної конфронтації, неочікуваний поворот у розвитку сюжету і несподівана, часто трагічна розв'язка, глибокий символізм і метафоричність тексту. Розглянувши добір сюжетно-образних деталей, композиційно-словесних засобів поетичної нарації, простеживши органічну єдність і рівноправність епічного та ліричного начал у жанровій структурі балади, автор констатує, що українські романтики продукували і плекали жанрову матрицю народної балади, яку сприйняв і Левко Боровиковський.

Ще Д.Чижевський відніс Л.Боровиковського до плеяди митців, які не пішли шляхом простого наслідування народної поезії, а творили “в дусі народному, але для освіченого суспільства. Вони обирають шлях не назад, а вперед”. У цьому світлі зрозумілою є позиція М.Ткачука, який акцентує увагу на модернізації Л.Боровиковським жанру фольклорно-побутової балади. Поет-романтик розширює інтертекстуальне поле балади, поглиблюючи її образну сферу за допомогою алюзій, ремінісценцій, яскравих діалогів, прийомів метаморфози, порівняння, зіставлення, апофазії. Внаслідок цього романтичний дискурс Боровиковського характеризується динамікою і рухом у моделюванні світу: постійно змінювані картини природи, мінливість внутрішнього світу людини. На основі матриці етнографічно-побутової балади митець творив

оригінальну форму романтичної балади, яка дозволяла найтонше розкрити й виразити його концепцію романтизму. Зокрема, його перші романтичні балади “Молодиця”, “Маруся” засвідчили самотність символіко-міфологічного романтичного світу, в якому вражаючий національний колорит накладається на цілком оригінальну сюжетну канву, пронизану дихотоміями: добро — зло, кінчене — безкінчене, реальне — ірреальне. Так твориться романтична двосвітність.

Важливим ключем для усвідомлення своєрідності естетичних концепцій світу і людини Боровиковського, самостійного характеру мотивів у його ліричному просторі є, на погляд М.Ткачука, прочитання балад митця крізь призму інтертекстуальності. У цьому плані влучними є спостереження дослідника інтертекстуальних зв'язків балад Л.Боровиковського з творами В.Скотта, А.Міцкевича, В.Жуковського, Дж.Байрона та ін., що демонструє цілеспрямовану орієнтацію українського поета на здобутки європейських зв'язків. Не відкидаючи світового мистецького досвіду, Л.Боровиковський модифікував жанрові структури, мотиви, образи відомих митців слова, оновив стиль балад, віднайшов нові виражальні засоби у поезії. Переконаливо звучить висновок автора: “Зміст і форма балад Боровиковського, виступаючи у нерозривній цілісності, відбили нові зрушення в естетичній свідомості читача, а відтак і зовсім нові шляхи в мистецтві слова”.

Наукова вартість монографії “Поетика балад Левка Боровиковського” незаперечна. Автор неупереджено і по-сучасному, в руслі сучасної світової літературознавчої науки, оцінив творчу спадщину українського поета-романтика, аргументовано заперечивши “традиційне” трактування романтизму як “вторинного” стилю в історії українського мистецтва. Заслугою дослідника є глибокий аналіз джерел поетичного світу митця, який дозволив осмислити творчий досвід Л.Боровиковського як поета глибоко національного і самотнього. Як результат, постать першого нашого романтика та його романтична лірика стали для нас художнім відкриттям, оскільки з ним, за словами С.Єфремова, “увійшло до нашого письменства дещо таке з світової скарбниці, що поставило його ім'я в історії письменства досить твердо”.